

*С. В. Дорда, канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов
ДВНЗ "Українська академія банківської справи Національного банку України"*

МОВНІ ЗЛОЧИНИ

У статті коротко висвітлюється наукова проблематика дослідження мовних злочинів.

Ключові слова: юридична лінгвістика, мовний злочин, наукова проблема.

Постановка проблеми. З 1980-х років лінгвістика стає все більше інтегративною наукою. Початкові розмови про те, що вона розчиняється в інших науках, втрачає власні об'єкт і предмет, зупинились після того, як було доведено поліпарадигмальність лінгвістики. Такий підхід до нової лінгвістики кінця ХХ століття пояснив виникнення численних парадигм, другим компонентом назви яких стало слово "лінгвістика": соціо-, психо-, когнітивна, комунікативна, комп'ютерна, юридична (правова) лінгвістика.

© С. В. Дорда, 2014

Об'єднання цілого ряду наук навколо лінгвістики виявило її центральне місце, її лідируюча роль в системі наук стала свідченням того, що вона з іманентної і окремої стрімко перетворюється в загальнонаукову дисципліну із загальнонауковою методологією [1, с. 23].

Метою даної статті є загальний огляд мовних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан юридичної лінгвістики характеризується поліпарадигмальним підходом. Міждисциплінарна природа юридичної лінгвістики дозволяє взаємно збагачуватися методами дослідження, способами постановки завдання, відбувається

виокремлення нових предметів дослідження, в розробці яких зацікавлено все суспільство. Суспільний запит закликає лінгвістів до постановки таких завдань, як адаптація людини в полікультурному середовищі (Coulthard, Johnson), протистояння тероризму (Shuy). Вчені постійно наголошують на тому, що сучасна мова є мовою ворожнечі, ненависті, насилля і дегуманізації (MacLeod, Horowitz). Існує також викривлення змісту, неправда і маніпуляція як прихований і не завжди усвідомлений вплив на свідомість людини. В такому деструктивному інформаційному середовищі людина змушена перебувати. Тому в лінгвістиці виникають нові напрями і дослідницькі процедури. До них можна віднести лінгвістичну експертизу конфліктогенних текстів (Кара-Мурза). Вона є одним із типів прикладних досліджень, які здійснюються в межах судової лінгво-експертної діяльності. Теоретичне обґрунтування такої діяльності було запропоновано в ряді робіт (Голев, Галяшина, Кара-Мурза). Їх виникнення пов'язано з активізацією правозастосовчої практики за так званими мовними злочинами.

Виклад основного матеріалу. Юридична (правова) лінгвістика, як міждисциплінарна область на стику мови і права, є напрямом прикладної лінгвістики, яка спрямована на вирішення фундаментальних проблем – когнітивно-семіотичної, комунікативно-прагматичної, судово-експертної [2, с. 152].

Вирішення когнітивно-семіотичної проблеми спрямоване на з'ясування специфіки юридичних концептів та їхніх матеріальних субстратів – юридичних термінів. Особливістю сучасного етапу когнітивно-семіотичних досліджень юридичних концептів і термінів є акцент на національно-культурному характері їх формування та функціонування.

Вирішення комунікативно-прагматичного завдання сфокусовано на використанні юридичної мови в судовому процесі в системі трьох вимірів: 1) рівня професійної компетентності – постраждалі, свідки, судді, експерти; 2) рівня стадії судового процесу – специфіка професійної комунікації допиту, надання показань свідків, стадії інструктування журі присяжних і т.п.; 3) рівня юрисдикції суду – дослідження проводяться в судах як першої, так і вищої інстанції [2, с. 153].

В ході вирішення судово-експертної проблеми розробляються методи лінгвістичної експертизи, в тому числі методики розпізнавання тексту за фонетичними, графологічними, лексико-граматичними, морфо-синтаксичними і прагматичними особливостями аналізованого

тексту [2, с. 155]. Лінгвістична експертиза – це процесуально регламентоване лінгвістичне дослідження усного та/або письмового тексту, яке завершується наданням висновків по питанням, розв'язання яких потребує спеціальних знань в мовознавстві. Об'єктами експертизи даного виду є одиниці мови і мовлення, тексти, які пред'явлені на будь-якому матеріальному носії [3].

Предмет, об'єкт, цілі і завдання лінгвістичної експертизи як напрямку прикладної лінгвістики повністю відповідають принципам антропоцентризму і комунікативно-когнітивній парадигмі. Об'єктом її дослідження є конкретний текст з усім його багатством екстралінгвістичних параметрів, від дискурсивної специфіки діяльній області до особливостей професійних чи людських відносин комунікантів та їхніх особистісних характеристик; текст, в якому матеріалізується конфлікт інтересів або принципів у певній сфері діяльності і який в свою чергу провокує подальший розвиток конфлікту – уже в правовому просторі [4, с. 50].

Лінгвістичну експертизу можна назвати прикладною лінгвістикою тексту, оскільки її матеріалом є цілісний мовленнєвий твір – текст аналізується в його жанрово-дискурсивній визначеності, в логіко-композиційних параметрах. В лінгвістичній експертизі використовуються також досягнення традиційного мовознавства (лексикології, граматики, функціональної стилістики і теорії культури мовлення).

Дискурсивний аналіз через призму лінгвістичної експертизи допомагає побачити, що основні інституційні дискурси (політичний, рекламний, дискурс засобів масової інформації) є особливим об'єктом правового регулювання, а з іншого боку – полем здійснення мовних злочинів.

Термін “мовленнєві злочини” вперше використав Ю. В. Рождественський у роботі “Теорія риторики”, в якій мовленнєві злочини фігурують у зв'язку з трьома обмеженнями свободи слова в різних країнах (забороняється дифамація, висловлення, які можуть нашкодити “народному здоров'ю”, а також висловлення, які шкодять суспільному та державному устрою) [5, с. 494]. На сучасному етапі розвитку правової лінгвістики використовують різні варіанти цього терміну: лінгвістичний злочин, мовний злочин. В даній статті ми будемо користуватися терміном “мовний злочин”.

На думку Золотарьової, мовний злочин – це брехня, яка:

а) носить руйнівний характер;

- б) розповсюджується політичною системою соціуму (влади або опозиції);
- в) тиражується в засобах масової інформації даного соціуму [6, с. 85].

Авторка наголошує, що мовні злочини є прерогативою владних структур. Особливостями мовних злочинів є:

- 1) нав'язування хибної картини світу, оскільки мовні злочини:
 - а) надають можливість безструктурного управління суспільством по впровадженню в його розум "природного" і "нормального" бачення ситуації;
 - б) є політичним знярядям, тобто дехто у своїх інтересах спотворює історію народу (замість реальних фактів і суджень дає хибну інформацію, змінюючи уявлення суспільства про себе таким чином, що суспільство починає думати необхідним для маніпулятора чином, а не інакше;
 - в) містить такі знання, які не дозволяють людям самостійно розібратися в подіях, які відбуваються;
- 2) апеляція до суспільної (а не конкретно-індивідуальної) свідомості;
- 3) тиражування в ЗМІ [6, с. 88].

Отже, мовний злочин є складовою маніпулювання людьми. На думку Алексеєва, будь-яка держава маніпулює свідомістю своїх громадян та нав'язує їм необхідне бачення подій: "Боле того, неспособность власти и ее уполномоченных структур к действиям манипулятивного типа есть признак failed state – "провалившегося государства"... Если государство способно навязывать свое ранжирование текущих событий и медиасюжетов по уровню их значимости, значит, ситуация под контролем" [7, с. 51].

Під мовними маніпуляціями розуміють вербально виражені маніпуляції. Маніпуляція – це "вид психологічного впливу, вміле виконання якого призводить до прихованого породження у іншої людини намірів, які не співпадають з її актуально існуючими бажаннями" [8, с. 185].

Мовний злочин не є злочином в правовому розумінні цього слова. Мовний злочин – це "переступання" такої норми існування тексту, як його відповідність правилам мови, мислення і дійсності [9, с. 99]. Тиражування такого "переступання" в засобах масової інформації і є змістом мовних злочинів.

Кара-Мурза дає наступне визначення мовного (мовленнєвого) злочину – це правопорушення, які складаються з того, що здійснюються вони через посередництво вербальної поведінки,

шляхом використання продуктів мовленнєвої діяльності, тобто текстів, які розповсюджуються в засобах масової інформації. Мовні злочини здійснюються в нематеріальній області змістів, сутність властивість яких – множинність інтерпретацій [4, с. 48].

Виокремлюють наступні мовні злочини – дифамація, наклеп, образа, словесний екстремізм.

Дифамація – це загальноприйнятий в більшості країн світу юридичний термін, під яким розуміють правопорушення у вигляді поширення (вимовляння слів чи публікації) відомостей, що не відповідають дійсності, які порочать честь, гідність та ділову репутацію потерпілого. Загалом українське законодавство не вживає термін "дифамація", однак як лаконічне змістовне слово іншомовного походження він активно використовується на практиці та в законодавствах деяких інших країн. В широкому сенсі цей термін є синонімічним дискредитації. Поняття "дискредитація" можна охарактеризувати як лінгвоправове: воно активно використовується в практиці порушення та розв'язання мовленнєвих правопорушень: це агональна комунікативна стратегія, призначена для перемоги над супротивником в комунікативному конфлікті і використовує етично недопустимі засоби [10, с. 160–176]. Головною змістовною ознакою дифамації є відомості, які паплюжать іншу людину.

Наклеп тісно пов'язаний з дифамацією – і тут, і там приниження честі, гідності і ділової репутації обумовлено розповсюдженням ганебних відомостей. Наклеп відрізняється від дифамації наявністю наміру – суб'єктивної сторони злочину, юридизованого психологічного стану. Головною характерною ознакою – намір – можна встановити лише судом. Проте такий стан можна описати в термінах комунікативної лінгвістики як комунікативний намір, інтенцію, яка в тексті виявляється як його жанрово-дискурсивна цільова настанова, а на рівні висловлення/мовленнєвого акту – як іллокутивна функція (сила, значення) [4, с. 65].

Образа – умисне приниження честі і гідності особистості, часто виражене в непристойній формі. На відміну від наклепу, образа не несе в собі відомостей, що ганьблять потерпілого. Образа полягає у негативній оцінці особистості людини, її якостей, поведінки, до того ж, у формі, що суперечить встановленим правилам поведінки і вимогам загальнолюдської моралі.

Образу об'єднує з дифамацією і наклепом перлокутивний ефект цих мовних злочинів, який зафіксовано юридично: як дифамація і наклеп,

образу є приниженням честі і гідності людини [4, с. 66]. Комунікативний феномен образи (вербальної/словесної агресії) досліджувався Жельвісом. Він визначив інвективу як «такий спосіб здійснення вербальної агресії, який сприймається в даній семіотичній (під)групі як різкий або табуований. В дещо іншому ракурсі інвективою можна назвати вербальне (словесне) порушення етичного табу, яке було здійснено некодифікованими (забороненими) засобами [11, с. 225].

Кваліфікуючою ознакою та обтяжуючими обставинами словесного екстремізму є здійснення публічних закликів за допомогою засобів масової

комунікації [12, с. 27]. Екстремістські матеріали – це призначені для оприлюднення документи або інформація на інших носіях, що закликають до екстремістської діяльності або обґрунтовують та виправдовують її необхідність [12, с. 31].

Висновки. Мовні злочини є предметом дослідження лінгвістичної експертизи, яка, в свою чергу, є складовою вирішення судово-експертної проблеми. Однією з факультативних характеристик мовних злочинів є їхня навмисність, тобто свідомо маніпуляція суспільною свідомістю, яка має руйнівні наслідки для соціуму.

Список літератури

1. Шаховский В. И. Экологизация современной науки и параметры экологичного общения / В. И. Шаховский, Н. Г. Солодовникова // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве : кол. моногр. науч. ред. проф. В.И. Шаховский. – Волгоград : Изд-во ВГСПУ «Перемена», 2013. – С. 23–34.
2. Глинская Н. П. Современные исследования западной юридической лингвистики: новые проблемы и подходы / Н.П. Глинская // Вестник Московского ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2013. – № 1. – С. 152–158.
3. Теория и практика судебной экспертизы в гражданском и арбитражном процессах : научно-практическое пособие / под ред. Росинской Е. Р. – М., 2006. – 212 с.
4. Кара-Мурза Е. С. Лингвистическая экспертиза как процедура политической лингвистики / Е. С. Кара-Мурза // Политическая лингвистика. – 2009. – № 1 (27). – С. 47–71.
5. Рождественский Ю. В. Теория риторики / Ю. В. Рождественский. – М. : Добросвет, 1997. – 520 с.
6. Золотарёва Ю. А. Языковые преступления в аспекте общенаучной, конкретно-научной и специальной методологии / Ю. А. Золотарёва [Электронный ресурс] // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. – 2007. – № 45. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/yazykovye-prestupleniya-v-aspekte-obschenauchnoy-konkretno-nauchnoy-i-spetsialnoy-metodologii>.
7. Алексеев Д. В. Государство и манипуляция / Д. В. Алексеев // Главная тема. – 2005. – № 7. – С. 51–61.
8. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы, защита / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо, 1997. – 264 с.
9. Рябцева Н. К. Информационные процессы и машинный перевод: лингвистический аспект / Н. К. Рябцева. – М. : Наука, 1986. – 160 с.
10. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Омск, 1999. – 220 с.
11. Жельвис В. И. Слово и дело: юридический аспект сквернословия / В. И. Жельвис // Юрислингвистика-2: Русский язык в его естественном и юридическом бытовании. – Барнаул, 2000. – С. 223–235.
12. Галяшина Е. И. Лингвистика vs экстремизм. В помощь судьям, следователям, экспертам / Е. И. Галяшина. – М., 2006. – 240 с.

Отримано 23.05.2014

Аннотація

В статье кратко освещается научная проблематика исследования языковых преступлений.

Summary

This article briefly summarizes the scientific problems of the research of the language crimes.